

В.В. Балицький
кандидат юридичних наук, доцент,
професор СК-7 Інституту СЗР України

Нові історичні реалії дипломатичної й розвідувальної діяльності

Статтю присвячено розгляду сучасних проблем дипломатії й розвідки як засобу реалізації зовнішньої політики держави. Беручи до уваги спільні інтегральний **суб'єкт** (сукупність спеціальних дипломатичних і розвідувальних органів іноземних країн) та **об'єкти** – визначені країни (групи країн), визначаємо, що вони є: по-перше, інструментами здійснення міжнародних відносин; по-друге, засобами проведення зовнішньої політики держави; по-третє, безпосередньо беруть участь у виробленні цієї зовнішньої політики.

Ключові слова: дипломатія, розвідка, міжнародні відносини, зовнішня політика.

В.В. Балицький
кандидат юридических наук, доцент,
профессор СК-7 Института СВР Украины

Новые исторические реалии дипломатической и разведывательной деятельности

Статья посвящена рассмотрению современных проблем дипломатии и разведки как средства реализации внешней политики государства. Взяв во внимание общие интегральный **субъект** (совокупность специальных дипломатических и разведывательных органов иностранных государств) и **объекты** – определенные страны (группы стран), определяем то, что они есть: во-первых, инструментами осуществления международных отношений; во-вторых, средствами проведения внешней политики государства; в-третьих, непосредственно принимают участие в выработке этой внешней политики.

Ключевые слова: дипломатия, разведка, международные отношения, внешняя политика.

Balitskyj Vyacheslav Vitsentovych
candidate of Juridical Sciences, docent,
professor at the Department № 7,
Foreign Intelligence Service of Ukraine Institute

New Historical Realities of Diplomatic and Intelligence Activity

The article is devoted to the consideration of modern problems of diplomacy and intelligence as mean of realization of foreign policy of the state. Having general an integral **subject** (aggregate of the special diplomatic and reconnaissance organs of the foreign states) and **objects** is certain countries (groups of countries), they are, at first, by the instruments of realization of international relations, secondly, by facilities of leadthrough of foreign policy of the state, thirdly, directly take part in making of this foreign policy.

Keywords: Diplomacy, intelligence, international relations, foreign policy.

Постановка проблеми

Активізація щодо України розвідувально-підривної та терористичної діяльності спецслужб РФ покладає на МЗС і СЗР України завдання найефективніше забезпечувати національну безпеку держави, зокрема безпеку її закордонних дипломатичних установ (ЗДУ), їх співробітників та членів сімей, а також відряджених за кордон громадян України, обізнаних з відомостями про державну таємницю [2, с.3].

Саме комплексний характер вирішення проблем реалізації зовнішньої політики держави диктує необхідність глибокого наукового її опрацювання. Результати такого роду роботи повинні стати підґрунтям для подальшого вдосконалення державних нормативно-правових актів, відомчих наказів, вказівок, інструкцій та практичних рекомендацій, якими безпосередньо керуються співробітники дипломатичної служби і СЗРУ за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблематики формування дипломатії та розвідки, зокрема, як засобу реалізації зовнішньої політики держави, останнім часом приділено належну увагу іноземними (Винокуров В.І., Бінецький А.Е.) та вітчизняними (Пик С.М., Костюк Д.А., Дубинська І.І.) науковцями. Дослідженнями теоретичних аспектів таємної дипломатії займаються в основному британські та американські вчені. Значний внесок у вивчення цієї проблеми зробив професор Школи міжнародної служби Американського університету у Вашингтоні Ентоні Веніс-Ст. Джон, який є автором багатьох статей, серед яких слід виділити дві найбільш важливих, а саме «Непублічна дипломатія: наслідки для теорії та практики» та «Непублічні переговори: міжнародна торгівля у тіні» (2006 р.). Однак, представниками відомчої наукової думки вказаній проблематиці уваги приділено ще не достатньо. Теоретичною базою для проведення цього науково-аналітичного дослідження стали законодавчі та

нормативні акти, наукові праці вказаних авторів, які стосуються аналізу й оцінок проблем формування дипломатії й розвідки як засобу реалізації зовнішньої політики держави, а також конфіденційні матеріали із зазначеної проблематики з відомчих підрозділів.

Мета і завдання статті

Метою даної наукової статті є дослідження сучасної дипломатичної й розвідувальної діяльності як засобу реалізації зовнішньої політики держави.

Для досягнення поставленої мети сформульовані й вирішені такі завдання:

- дослідити етапи формування сучасної дипломатії й розвідки та їх основні характеристики;
- проаналізувати й узагальнити спільне та особливе в діяльності дипломатії й розвідки як засобу реалізації зовнішньої політики держави;
- дослідити й узагальнити можливі напрями підвищення ефективності впливу дипломатії й розвідки на стан зовнішньої політики держави.

Виклад основного матеріалу

Встановлення і підтримання міждержавних відносин у світовому масштабі передбачає, що країни, будучи суверенними й незалежними, *формують свою зовнішню політику*, тобто свої цілі й пріоритети відносно зовнішнього світу, а також основні напрями національної зовнішньополітичної діяльності [1, с. 2].

Нові історичні реалії, міжнародне визнання України як суверенної та незалежної держави спонукають її спрямувати основні політичні зусилля на прискорення входження країни до світового співтовариства і пошук свого місця серед рівноправних суб'єктів міжнародно-правових відносин.

Відповідно до статті 106 Конституції України, керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави здійснює Президент України [КУ; Ст.106]. Згідно з Указом Президента України «Про Положення про Міністерство закордонних справ України» від 3 квітня 1999 року № 357/99, централь-

ним органом виконавчої влади України, який забезпечує відповідно до наданих йому повноважень проведення зовнішньої політики держави і координацію діяльності у сфері зовнішніх зносин, є Міністерство закордонних справ України. Згідно з Постановою КМ від 30.03.2016 р. № 281 «Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України» основними завданнями МЗС України є: «участь у забезпеченні національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства, сприяння забезпеченню стабільності міжнародного становища України, піднесенню її міжнародного авторитету, поширенню у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера; створення сприятливих зовнішніх умов для зміцнення незалежності, державного суверенітету, економічної самостійності та збереження територіальної цілісності України; забезпечення стабільності та узгодженості зовнішньополітичного курсу України; захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном; сприяння розвиткові зв'язків із зарубіжними українськими громадами та надання цим громадам підтримки й захисту згідно з нормами міжнародного права та чинного законодавства України» [3, с.4].

Тобто, у процесі становлення України як незалежної держави сформувалися основні засади для розбудови міцного й надійного зовнішньополітичного апарату і підвалин для подальшого розвитку державної дипломатичної служби.

Згідно з офіційним визначенням, дипломатична служба України – це професійна діяльність громадян України, спрямована на практичну реалізацію зовнішньої політики України, захист національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном [1, с.5].

Систему органів дипломатичної служби України складають: Міністерство закордонних справ України, представництва

Міністерства закордонних справ України на території України та закордонні дипломатичні установи України.

Закордонні дипломатичні установи України – це спеціальні установи закордонної дипломатичної служби, які здійснюють представництво держави в інших державах або при міжнародних організаціях [1, с.6].

До системи закордонних дипломатичних установ України належать:

- Посольства України в зарубіжних державах (ПУ);
- Постійні представництва при міжнародних організаціях (ППУ);
- Генеральні консульства України (ГКУ);
- Консульства (КУ) та консульські агентства України (КАУ).

Дипломатичні представництва України є постійно діючими установами України за кордоном, що покликані підтримувати офіційні міждержавні дипломатичні відносини, здійснювати представництво України, захищати інтереси України, права та інтереси її громадян та юридичних осіб [1, с.7].

Міжнародна практика знає різноманітні засоби, котрими оперує зовнішня політика і які умовно можна поділити на *мирні та немирні*. До останніх належать, зокрема, війни і збройні конфлікти. Застосування сили протягом багатьох століть найбільш часто слугувало засобом досягнення державами своїх зовнішньополітичних цілей. У сучасних же умовах перевага в пошуках шляхів вирішення спірних питань чи інших міжнародних проблем надається мирним засобам і у цьому *особлива роль відводиться дипломатії та розвідці, які протягом сторіч були і продовжують залишатися головним інструментом реалізації зовнішньої політики та основним засобом врегулювання міжнародних відносин [5, с.39].*

Що ж являють собою дипломатія і розвідка?

«Дипломатія, як особливий вид повсякденної державної діяльності, увійшла в практику на рубежі XVI–XVII віків, коли

при дворах монархів з'явилися постійні дипломатичні представники, а в системі державних органів – спеціальні відомства, що займалися листуванням між державами, прийняттям іноземних делегацій і послів, переговорами й т. і. Характер і форми дипломатичної діяльності держав у той період дозволили деяким вченим та дипломатам визначати дипломатію як «застосування розуму і такту до здійснення офіційних зносин між урядами незалежних держав», в широкому сенсі як «науку про зовнішні зносини або іноземні справи», а більш точно за змістом – «науку чи мистецтво переговорів» [4, с.59].

Цілком очевидно, що дипломатія як невід'ємна частина зовнішньої політики не обмежується лише переговорами. Методи і форми дипломатичної роботи змінювалися відповідно до цілей та задач зовнішньої політики держав на різних етапах їхнього розвитку [6, с.5].

«Розвідка, як і дипломатія, будучи органом державної влади, також входить у політичну систему, й її місце та роль у цій системі визначаються відповідними нормативними актами, а також, що важливо, фактичним станом і можливостями самої розвідки» [4, с.46].

Розвідувальний процес охоплює низку найбільш важливих етапів: збір розвідувальних відомостей, їх аналіз і перевірка, вивчення цих відомостей та розробка на їх основі інформаційних документів і направлення «готової продукції» державним споживачам [4, с.51].

Отже, розвідка – це широке поняття, що охоплює цілу низку видів діяльності зі збору інформації, її аналізу та розповсюдження, яке здійснюється таємно і спрямоване на підтримання та зміцнення національної безпеки шляхом попередження реальних чи потенційних загроз у результаті своєчасного здійснення превентивної політики або стратегії, включаючи спеціальні заходи впливу й таємні операції [4, с.54].

Дипломатія і розвідка, як особливий вид людської діяльності, мають багато спільного [4, 5, 7].

Інтегральним суб'єктом діяльності дипломатії і розвідки є сукупність спеціальних дипломатичних та розвідувальних органів і належних до них кадрових дипломатів та розвідників.

Об'єкти дипломатії і розвідки – це визначені країни (групи країн), різномірні компоненти економічного, військового, соціально-політичного й духовного життя, які залучаються до сфери їхньої діяльності для вирішення поставлених перед ними завдань [4, с.51].

До головних функцій дипломатії належать комунікаційна й інформаційна.

До основних же функцій розвідки відносяться: розвідувально-інформаційна, спеціальних заходів впливу та спецоперацій.

Серед форм діяльності дипломатії виділяють: публічну (відкриту), секретну (чи таємну) і змішану (конфіденційні переговори, що завершуються публічною декларацією або угодою).

Основними ж формами діяльності розвідки є: агентурне, технічне проникнення та розвідувальне спостереження.

Методи інформаційно-аналітичної діяльності і дипломатії, і розвідки збігаються за своїм змістом та є методами емпіричного й теоретичного рівнів наукового пізнання [4, с.52-55].

З розвитком людського суспільства взаємини між народами набували значною мірою більш політичного характеру та поступово ставали відносно самостійною сферою, виливаючись у міжнародне спілкування. Проблеми, що торкаються міжнародного спілкування, включають, зокрема, і такі категорії як «міжнародні відносини», «зовнішня політика», «дипломатія» та «розвідувальна діяльність» [6, с.49].

Детальний розгляд історії та сучасного стану дипломатії і розвідки показує, що сьогодні у міжнародному спілкуванні все більшого й більшого значення набувають конфіденційні впливи зовнішньої розвідки [4, с.99].

Центральне, системотворче місце серед вказаних категорій належить між-

народним відносинам, під якими розуміють сукупність економічних, політичних, дипломатичних, військових, ідеологічних, правових, культурних та інших зв'язків і взаємостосунків між державами та системами держав, соціальними, політичними силами, організаціями і рухами, що діють на міжнародній арені [8].

На фундаменті міжнародних відносин, першочергово на базі сформованої світової економіки, зародилася і виросла світова зовнішня політика, яка разом з міжнародними відносинами нині складає єдиний нерозривний комплекс.

Дипломатія і розвідка першочергово вивчають, аналізують, визначають можливі тенденції розвитку міжнародних відносин. Знання їх сутності дозволяють їм бачити, що міжнародні відносини розвиваються не лише в силу об'єктивних законів, але й значною мірою залежать від волі окремих політичних лідерів чи політичних партій [9].

Якщо дипломатія і розвідка об'єктивно враховують політичні реалії, правильно оцінюють обстановку в країні перебування, то їхні дії обов'язково сприяють розвитку її самих міжнародних відносин.

Схожість дипломатії і розвідки, як функціональних державних органів, насамперед полягає в тому, що перед ними стоїть єдина мета – захист національних інтересів шляхом збору інформації в іноземних країнах про їх діяльність, впливи й плани. У них також єдиний основний об'єкт – країна перебування та її зовнішня і внутрішня політика.

Як складові частини державного апарату, і дипломатія, і розвідка входять у структуру його політичної діяльності та виступають засобом забезпечення реалізації зовнішньополітичних інтересів держави [7, с.181].

Одночасно, як самостійні інститути, і дипломатія, і розвідка мають схожі суб'єкти, якими є спеціальні центральні й закордонні органи зарубіжних країн та належні до їх складу професійні кадри дипломатів і розвідників, які нерідко виступають і в тій, і в іншій іпостасі. В загальну

структуру суб'єкта дипломатії та розвідки входять, відповідно, посольства, консульства, представництва при міжнародних організаціях і, зокрема, резидентури зовнішньої розвідки, які легально входять до складу закордонних дипломатичних установ.

Цілі й задачі дипломатії та зовнішньої розвідки безпосередньо пов'язані з їх місцем і роллю в державному механізмі та витікають із них. У цьому сенсі діяльність і дипломатії, і розвідки реалізується насамперед як спосіб досягнення поставленої мети – успішної реалізації зовнішньої політики держави.

Загальну ж мету дипломатії і розвідки визначають її три складові: одержати відомості й матеріали, що становлять для них інтерес; забезпечити обробку та вивчення здобутих відомостей і матеріалів; здійснити на їх підставі розробку інформації, необхідної державним споживачам.

Методи і засоби дипломатії й розвідки нерозривно пов'язані з метою і потребами суб'єктів та здійснюють зворотній вплив на їх формування.

Тому міжнародні відносини як сукупність економічних, військових й інших зв'язків та взаємовідносин між різними суб'єктами міжнародної політики створюють взаємний вплив на міжнародну політику, зовнішню політику, дипломатію і розвідку. Цей вплив першочергово зумовлений станом міжнародних відносин (міждержавне співробітництво, міждержавний конфлікт), рівнем та масштабами їх розвитку. Зовнішня ж розвідка, в свою чергу, також своєрідним чином впливає на стан відносин між державами, зокрема, змістом розвідувальної інформації, що доповідається керівництву, та своєю оперативною діяльністю (таємними операціями, спеціальними впливами, провалами тощо).

Загалом схожість дипломатії й розвідки полягає саме в тому, що вони є: по-перше, інструментами здійснення міжнародних відносин; по-друге, засобом проведення зовнішньої політики держави; по-третє, безпосередньо беруть участь у виробленні цієї зовнішньої політики, адже обоє захи-

щають національні інтереси своєї держави за кордоном.

Висновки

Доки будуть існувати держави, доки зберігатимуться відмінності в їх воєнному, економічному і науково-технічному потенціалі, доки буде небезпека виникнення національних, територіальних чи інших конфліктів і доки проявлятиме себе міжнародний тероризм, доти невідворотно буде необхідність у дипломатії й зовнішній розвідці як засобі отримання правдивої й вичерпної інформації для прийняття керівництвом держави правильних політичних рішень.

Новітні дипломатичні служби і органи зовнішніх розвідок держав є продуктом довготривалого історичного розвитку. Своїм зародженням, становленням і сучасним розвитком вони зобов'язані розмаїттю міждержавних відносин та масштабності

просування власних національних інтересів на міжнародній арені. З розвитком дипломатії і розвідки закономірно зароджуються нові форми й методи, якими вони користуються. Вбираючи багатовіковий досвід, і дипломатія, і розвідка все більше перетворюються із ремесла у справжнє мистецтво, реалізація якого повністю залежить від особистих та ділових якостей і практичного досвіду кадрового потенціалу як професійних дипломатів, так і розвідників.

У розвитку міждержавних відносин останнім часом все більшу роль відіграють міжнародні організації. Їх діяльність охоплює практично всі сфери зносин між державами і має в своєму розпорядженні інформацію, яка стосується і питань зовнішньої політики, і безпеки. Дослідження їх ролі у світовій зовнішній політиці становитиме подальший науковий інтерес.

Література

1. Закон України «Про дипломатичну службу»: від 07.06.2018 р. № 2449-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 26. Ст. 219.
2. Закон України «Про Службу зовнішньої розвідки України»: від 01.12.2005 року № 3160-IV // *Відомості ВР України*. 2006. № 8. Ст. 94.
3. Постанова КМ України: Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України, № 281 від 30.03.2016 року.
4. Винокуров В. І. Дипломатія і розвідка як засіб здійснення зовнішньої політики держави: спільне і особливе : монографія. Москва : Вид. дім «Панорама». 2013. 300 с.
5. Пик С. М. Таємна дипломатія і розвідка у міжнародних відносинах : навчальний посібник / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Вид. МОН України. 2012. 513 с.
6. Пик С. М., Костюк Д. А. Види таємної дипломатії та особливості їхнього функціонування у міжнародних відносинах: *Вісник Донецького національного університету*. 2016. № 3. С. 48-53.
7. Фролов А. В. Дипломатія і розвідка: дві сторони однієї медалі: *Міжнародне життя*. 2013. № 11. С. 178-186.
8. Дубинська І. І. Коли дипломатія безсила, міжнародні проблеми вирішує розвідка. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : <https://www.golos-ameriki.ru/a/a-334-2007-07-04-voa6/654245rtml> (07.10.2018).
9. Бинецкий А. Э. Лоббизм в современном мире: экономика, дипломатия, разведка. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : informburo.dn.ua/cgi-bin/iburo/start.cgi.info3=18398page=18lang (05.10.2018).